

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

A hegyvidéki akció története 1897–1910

Braun László

Témavezető: Dr. Szilágyi Zsolt PhD

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2017

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A mezőgazdaság modernizációja következtében az agrártársadalom és termelés kilépett zárt világából. A gépek alkalmazása, a piaci viszonyok figyelembevétele, a racionális gazdálkodás, a városok növekvő élelmiszerszükségleteinek kielégítése megváltoztatta a mezőgazdaság szerepét a gazdasági termelésben, miközben átalakult az agrártársadalom is. Egyre több és nagyobb kapcsolódási pontok keletkeztek a mezőgazdaság és az ipar között, még ha régióként különbözött is a helyzet, és a rurális viszonyok fejlődése az általános gazdasági fejlődés alappillérvé vált.

A mezőgazdaság azonban nem mindenütt egyenes vonalúan, felfelé mutató irányban fejlődött. Az új gazdasági viszonyok kialakulása egyben a régi, hagyományos kapcsolatok megszűnésével járt együtt. Egyes vidékek lakossága a földrajzi, gazdasági, kulturális, mentalitásbeli sajátosságaikból adódóan az új viszonyokra elkésve vagy nem kellő intenzitással reagáltak, miközben a régi viszonyrendszer sok esetben már nem működött. A hegyvidékek vonatkozásában szinte mindenütt gazdasági felzárkózásra volt szükség. A 19. század végén erre lettek figyelmesek a mezőgazdasági szakemberek és az 1890-es években már a gyakorlati tettekre is sor került.

A dolgozat a magyar kormány által a 19–20. század fordulóján kivitelezett gazdaságfejlesztési programmal foglalkozik, amely az Északkeleti-Kárpátok térségében igyekezett jobb életkörülményeket teremteni, felzárkóztatni a gazdaságilag és kulturálisan elmaradott területeket, lehetőség szerint megoldani azokat a szociális problémákat, amelyek otthonuk elhagyására késztették a lakosság egy jelentős részét. A Kárpátok vidékén a helyi viszonyoknak megfelelő gazdálkodás kialakítására törekedtek, s azzal együtt a hegyvidéki területeket az akkori modern fejlődési folyamatba próbálták beilleszteni.

A hegyvidéki akció 1897-ben kezdődött el, amit a dolgozat 1910-ig követ nyomon. A gazdasági program ugyan csak az első világháború végén zárult le, mint ahogyan a Kárpát-medence gazdasági és politikai egysége is az első világegést

követően szűnt meg létezni. A nagy háborút megelőző években azonban már kevesebb figyelem irányult az Északkeleti-Kárpátokat érintő hegyvidéki akcióra, amit részben az is eredményezett, hogy történelmi Magyarország más hegyvidéki térségeiben hasonló gazdasági programokat indítottak el. Az első világháború időszakában a hadi események a térséget érintő kiterjedése következtében, valamint az általánosan súlyosbodó gazdasági és életkörülmények miatt a hegyvidéki akció leginkább a lakosság élelmiszerellátottságának a kielégítésére, különböző segélyek nyújtására szorítkozott.

Munkám során a dualizmus korának egy olyan részletét igyekeztem feltárni, amelynek feldolgozása jobban megvilágítja a 19–20. század fordulójának szellemiségét, társadalmi-gazdasági törekvéseit. Célul tűztem ki, hogy a hegyvidéki akció programját a lehető legáttekinthetőbben mutassam be, ami által ismertté válnak a tevékenységi ágak mellett a működési alapelvek is.

A kutatás elsősorban a hegyvidéki akció eredményeit négy vármegye viszonylatában vizsgálja. Bereg vármegye Szolyvai járásában kezdődött el az állami segélyprogram, ami hamarosan az egész megyére, majd Máramaros, Ugocsa és Ung megyékre is kiterjedt. A megyék szinte minden egyes hegyvidéki települését átfogta az akció, sőt, a síkvidéki falvak egy részét is érintette a hitelszövetkezetek megszervezése vagy a gazdakörök gépekkel történő ellátása révén. A későbbiekben Sáros, Szepes, Zemplén és Szatmár vármegyék is részeseivé váltak az állami akciónak, viszont az 1910-ig terjedő vizsgált időszakban az utóbb említett négy területet kisebb mértékben érintette. 1914-ben Eperjes központtal létrehozott kirendeltség feladata lett volna az akció hatékonyabbá tétele Sáros, Szepes és Zemplén vármegyékben, ami az első világháború eseményei következtében már nem tudott kiteljesedni.

A korszak társadalmi, gazdasági, jogi keretei következtében a kormányprogram csak bizonyos korlátok között tudott működni. Az adott lehetőségek mégis módot adtak arra, hogy átfogóan javítani tudjanak a fennálló helyzeten. Mindennek bemutatása érdekében munkám során időről-időre ki kellett lépni a regionális hely- és

gazdaságtörténeti vizsgálódásból, hogy bizonyos jelenségeket egy nagyobb vonatkozással párhuzamosan, a történelmi Magyarország egységén belül tanulmányozzák. Ezenkívül még több szempontot kellett figyelembe venni az események kutatásában.

Intenzív társadalmi jelenségként hatott a kivándorlás, ami erőteljesen – ha országos szinten nem is a legnagyobb mértékben – jelentkezett a vidék lakosságának körében. A kivándorlás mértéke rámutatott azokra a szociális, gazdasági, bizonyos szintű nemzetiségi problémákra, amelyek felgyülemlettek a 19. század utolsó harmadában az Északkeleti-Kárpátok vidékén.

Kisebb mértékben egyházi szempontok is kihagyhatatlanul a dolgozatba kerültek, hiszen a program megindításában Firczák Gyula görögkatolikus püspöknek kiemelkedő szerepe volt. Az állami akció megvalósulását jelentős mértékben támogatták a görögkatolikus lelkészek, amire püspökük körlevélben kérte fel őket. A gazdasági program működésével elsősorban a hegyvidéken lakó görögkatolikus vallású rutén lakosságot célozta meg, annak ellenére a miniszteri kirendeltség vezetői hibásnak tartották a „rutén akció” kifejezést és a régió minden nemzetiségre kiterjedő tevékenységet folytattak.

A Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség működését az időrend betartásával gazdasági egységenként igyekeztem leírni. Munkámban viszont arra is megpróbáltam rámutatni, hogy a komplex állami program hatásaiban jóval többet jelentett, mint a helyi társadalom életének pusztán közgazdasági-pénzügyi befolyásolása.

A dolgozat azt is bemutatja, hogyan szolgálja a regionális sajátosságok tudatos, pozitív támogatása a közös egység gazdagítását és erősítését.

II. A hegyvidéki akció nyomtatott és levéltári forrásai

A hegyvidéki akció a hegyvidéki gazdálkodás modernizációjának a szándéka volt. Mintának, ahogyan országos szinten is, a nyugat-európai agrárfejlődést, itt elsősorban a svájci típusú gazdálkodást tekintették. Az elképzelés – és talán éppen ezért a megvalósítás is részben – Egán Edéhez kapcsolódott. Egán elgondolásait a magyarországi hegyvidéki gazdálkodás fejlesztéséről és a korszerű havasi gazdálkodás megteremtéséről 1890-ben a Magyar Tudományos Akadémián megtartott előadásában fejtette ki, ami abban az évben nyomtatásban is megjelent Kárpátaink közgazdasági hivatása címmel. A gazdasági szakember olyan alaposan vázolta fel a fejlesztési lehetőségeket és az újítási irányvonalakat írásában, hogy könyvének elemzése a dolgozatban külön helyet kapott.

Egán halála után az őt követő miniszteri biztos, Kazy József folytatta a megkezdett irányvonalat, és pontos, évenkénti beszámolóit alapot képeztek a munka megírásához. 1902-től 1908-ig tartó irányítása alatt az akcióról jelentéseket írt – olykor több évet is összefoglalva – a földművelésügyi minisztériumnak, amelyek nyomtatásban is megjelentek.

A témára – a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség munkájára –, írásaival Botlik József hívta fel a figyelmet. A *Hármas kereszt alatt* és az *Egestas Subcarpathica* című könyveiben részletesen kitért Egán Ede tevékenységére és a hegyvidéki akció eseményeire.

A *Hármas kereszt alatt* című könyve a görögkatolikus egyház történetét mutatja be a mai Kárpátaljára vonatkozólag a kezdetektől, az 1646-ban megkötött ungvári uniótól a közelmúltig, az ezredforduló előtti évtized végéig. A szerző kiemelte az akkori püspök, Firczák Gyula személyét, akinek az alakja megkerülhetetlen a gazdasági akció elindításában. Ezzel együtt a görögkatolikus lelkeszek szerepét is nagy fontosságúnak tartja, hiszen püspökük felhívására a hegyvidéken élő lakosság vezető rétegét alkotó papság tevékenysége rendkívül sokrétű volt a gazdasági

program támogatása mellett. Az akció eredményei sok esetben tekintélyüknek és szervezőkészségüknek volt köszönhető.

A görögkatolikus egyház életéről szóló munkájában a hegyvidéki akció kezdetei kaptak részletes megvilágítást. A gazdasági program első négy éve, az Egán Ede által fémjelzett időszak került leírásra nagyobb mértékben. A Firczák Gyula által kezdeményezett tanácskozás Budapesten a négy vármegye (Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros) országgyűlési képviselőivel, az emlékirat benyújtása, Egán beszámolója a földművelésügyi miniszter részére, a szolyvai és a munkácsi közgyűlések anyagait mutatatta be a szerző. Mellette kitért a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség tevékenységére a földbérletek, az állatok kiosztása, hitelszövetkezetek, áruraktárak és boltok, a háziipar megszervezése tekintetében. Botlik József foglalkozott Egán rejtélyes halálával is. Az akkori hivatalos vizsgálóbizottság véletlen balesetet állapított meg, a szerző az utólagos adatok ismeretében inkább a gyilkosságot tartotta valószínűbbnek. A dolgozat nem foglalkozik a még napjainkban is vitatott és érzelmeket kiváltó eset körülményeivel, megelégszik az esemény szűkebb körű leírásával.

Botlik József másik, Kárpátaljára vonatkozó és a hegyvidéki akció leírását tartalmazó, sok adatot megjelenítő könyve a dualizmus korától lényegében az 1944-ig tartó eseményekig nyújt betekintést a mai Kárpátalja egyes történelmi aspektusaiba, amit mintegy összegzésként a szovjet korszak és az ukrainai időszak első évtizede jelentősebb eseményeinek az ábrázolása zárja.

A szerző könyvének egy részét, a második fejezetet szentelte a hegyvidéki akció történetének, amelyet részletesebben dolgozott fel, mint korábbi írásaiban. A kezdeti évek körülményeinek, az egáni időszak elbeszélésén túl leírásra kerültek a későbbi, az első világháború végéig tartó események. Az Egán halálát követően kinevezett miniszteri megbízottnak, Kazy József tevékenységének a bemutatása elsősorban az általa írott beszámolók alapján történt. Kazy Józsefet Egán művének méltó folytatójának tartja. Külön fejezetrészt foglal el a miniszteri biztosnak a hegyvidéki akció élén töltött utolsó évről, 1908-ról szóló beszámolója a kirendeltség

tevékenységéről. Az első világháború éveiben a kirendeltség munkájának a bemutatása összefonódik a hadi események által okozott károk helyreállítási munkálatainak és a fellépő élelmiszerhiány okozta segélykiosztások leírásával. A szerző munkájában meg is jegyzi, hogy a háborús években a magyar kormánynak egyre kevesebb lehetősége volt az akció támogatására. Végkövetkeztetésként az Apponyi-jegyzékre hivatkozva megfogalmazza, hogy a háborút követően a Csehszlovákiához és Romániához csatolt területeken élő rutén lakosság nem részesült akkora támogatásban az új államok részéről, mint ahogyan korábban a magyar kormány gondoskodott róluk.

Gönczi Andrea munkája *A ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején* elsősorban a vidék görögkatolikus ruszinságára ható vallási átállást és annak körülményeit jelenítette meg írásában. A szociális nehézségek okozta viszonyok bemutatásából kiindulva írta le a görögkatolikus hívek áttérését a pravoszláv hitre, amelynek komoly ideológiai-politikai háttere is volt. Az áttérési mozgalom a hegyvidéki akcióval párhuzamosan zajlott, s a lakosság gazdasági körülményeinek bemutatásakor utalt a hegyvidéki akcióra és annak eredményeire.

A gazdasági akció leírásakor Gönczi Andrea kitért annak főbb irányvonalaira: a földbérletek és állatok kiosztására, a havasi legeltetésre, a hitelszövetkezetek létrehozására, a hitelszövetkezeti áruboltok italmérési jogára. Az akció első két vezetőjének, Egán Edének és Kazy Józsefnek a tevékenysége került bemutatásra részletesebben könyvének egyik rövid fejezetében.

Balaton Petra *A székely akció története* című könyve a néhány évvel később, 1902-ben alakult Székelyföldi Miniszteri Kirendeltség tevékenységét taglalja. A hegyvidéki akcióval párhuzamosan zajló gazdasági program kialakítására hatással voltak az Északkeleti-Kárpátokban elért eredmények, bár a székelyföldi viszonyoknak voltak bizonyos sajátosságaik, amelyeket az indulásnál is figyelembe kellett venni. A két akció kölcsönhatásban állt egymással, akár az intézményi struktúra kialakításában, akár a gazdasági-cselekvési programok megvalósításában.

A könyvben szerepel a hegyvidéki akció rövid leírása, mint a székelyföldi segélyprogram közvetlen előzménye. A szerző pontos leírást ad a különböző hegyvidéki régiók gazdasági akcióinak megszervezéséről, a Földművelésügyi Minisztérium ez irányú intézményrendszerének kiépüléséről. A munka legnagyobb részben a székely kirendeltség működésének levéltári adatokra épülő forrásközléséből áll.

Balaton Petra munkája iránymutatót jelentett a gazdasági program leírásának tudományos megfogalmazásában.

A dolgozat megírásának alapját levéltári kutatások képezték. Igyekeztem összegyűjteni és összevetni a forrásokat és a szakirodalmat. Az elsődleges források összegyűjtése a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) és a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) anyagaira támaszkodtak.

A Kárpátaljai Területi Levéltár több fondjának (iratállomány jegyzékének) dokumentumai kerültek feldolgozásra. A téma szempontjából a legtöbb és legértékesebb adatot Magyarország Földművelésügyi Minisztériumának Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltsége tartalmazta. A legfontosabbak ezek közül a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség vezetőinek jelentései, bizottsági ülések jegyzőkönyvei, a kirendeltség munkatársainak beszámolóí, hivatali levelezések. A témához kapcsolódtak még a görögkatolikus püspökség iratai, valamint Ung és Bereg vármegye főispáni iratgyűjteménye.

A Magyar Nemzeti Levéltár dokumentumai közül a Miniszterelnökség Levéltára és a Földművelésügyi Minisztérium általános iratainak egy része állt a kutatás középpontjában. A levéltári anyagok áttekintése révén értékes adatokkal bővült a dolgozat, ami nagyban elősegítette a munka megírását. Ezek közül kiemelhető Firczák Gyula görögkatolikus püspök irányításával összeállított és a kormányhoz benyújtott Emlékirat, valamint Kazy Józsefnek, a miniszteri kirendeltség vezetőjének 1902-ben írott jelentése a Földművelésügyi Minisztérium részére. A két levéltár anyaga kiegészítette egymást és lehetőséget nyújtott nemcsak egy általános, hanem némely esetben részletes kép kialakítására a hegyvidéki akció működéséről.

A korabeli újságok is figyelemmel kísérték a hegyvidéki akció tevékenységét. Munkámban elsősorban a segélyprogram megindulására kiható, a négy vármegye – Bereg, Máramaros, Ugocsa és Ung – országgyűlési képviselőinek a tanácskozását és a kormány felé benyújtott Emlékirat hatását vizsgáltam a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban fellelhető sajtóanyag alapján. A hegyvidéki akció eseményei folyamatosan helyet kaptak a lapokban, azonban az indulást és a kezdeti tevékenységet tárgyalták részletesebben az újságok, később, ahogyan egyre természetesebbé vált a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség munkája, kevesebb figyelmet szenteltek a tevékenységének. Az áttekintett újságok közül a *Magyar Állam* országos jelentőségű politikai napilap, míg a másik négy – *Kelet*, *Kárpáti Lapok*, *Munkács*, *Ungvári Közlöny* – helyi érdekű kiadvány volt. Leginkább a *Kelet*, a magyarországi görögkatolikusok lapja tartotta gyakori híradásaival a figyelem középpontjában a hegyvidéki akció eseményeit.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

A gazdasági program alapvető irányelveit még a kezdeti időszakban, 1897 és 1901 között a hegyvidéki akció első vezetője, Egán Ede fektette le. Halálát követően tovább folytatódott az akció kiszélesítése és annak összehangolása a gazdaságot érintő országos reformokkal. A gazdasági és társadalmi élet több térfelén ható hegyvidéki akciót 1910-ig volt lehetőség minden irányában nyomon követni és megfelelő összképet kialakítani róla.

A dolgozat hat fejezetből áll. Az első két fejezet a hegyvidéki akció előzményeivel foglalkozik. Részben azokkal az előfeltételekkel, amelyek a mezőgazdaság modern átalakulásának időszakában érintették az Északkeleti-Kárpátok térségét. Ilyen volt a jobbágyfelszabadítás, ami új gazdasági és társadalmi helyzetet teremtett, jelentősége és következményei erőteljes hatással voltak a kor politikai eseményeire. A másik, a hegyvidéken élő lakosság számára meghatározó változás az erdőtörvény életbeléptetése volt. Az általánosan pozitívnak ható változások sok hegyvidéki gazda esetében mégis olyan helyzetet teremtett, amelyek következtében földjeik összeszűkültek, állatállományuk lecsökkent, gazdaságuk eladósodott, maguk és családjaik elszegényedtek. Kilátástalan életkörülményeikből kiutat a kivándorlásban kerestek.

A kutatás első fejezete azoknak a körülményeknek a bemutatását kísérli meg, amelyek a 19. század második felében Magyarországon a mezőgazdaság modern átalakulásának következtében meghatározták a hegyvidéki lakosság életkörülményeit és gazdálkodási lehetőségeit.

A mezőgazdaság modern átalakulása Magyarországon már a dualizmus kora előtt megkezdődött. Elsősorban a jobbágyfelszabadítás volt az, ami egy új gazdasági és társadalmi helyzetet teremtett. A földek pontos felmérése során a hegyvidéki gazdák nem mindig tudták bizonyítani földjeik tulajdonjogát, a falvak több esetben elveszítették legelőiket. Az 1879. évi erdőtörvény tovább szűkítette a felvidéken élők gazdálkodási lehetőségeit. Az árvízvédelem, az erdők felelőtlen felhasználása, a fák

korlátlan kivágásának megakadályozása szempontjából nagy jelentősége volt az erdőtörvénynek. Ezért önmagukban nem a reformok jelentették a problémát, hanem azok végrehajtása, amit a helyi viszonyok és a közösségek érdekeinek a figyelembevétele nélkül végeztek el.

Szintén az első fejezetben kapott helyet – mint a hegyvidéki akció előzménye – Egán Ede tervezetének a bemutatása a havasi gazdálkodás kialakítása tekintetében. A történelmi Magyarország keretében munkája országos jelentőségű volt, hiszen a tervezet – bár különböző mértékben –, de az akkori megyék több mint felét érintette. Egán három csoportra osztotta azokat a megyéket, amelyekben havasi legeltetést lehetett folytatni Havasi megyének hármát tartott, húsz megyében voltak jelentős havasi legelők, tizenkettőben ugyan voltak, de csekélynek tartotta a havasi legelők arányát. A hegyvidéki elmaradott gazdálkodási viszonyok nem az adottságokhoz alkalmazkodtak igazán, hanem elsősorban a síkvidéki gazdálkodás utánzását jelentette. Egán munkája alapján, a hegyvidéki akció során a Kárpátok adottságait kihasználva igyekeztek a vidék számára megfelelő gazdálkodási viszonyokat teremteni.

Az úrbérrendezés, tagosítás, erdőtörvény okozta földhiány és a magas születési szám okozta népességnövekedés még inkább elszegényítette az anyagi javakban addig sem bővelkedő hegyvidéki lakosságot. A földnélküliség, a szegénység, a magas népszaporulat, az alacsony oktatási és műveltségi színvonal mintegy láncreakcióként jelentkezett és a lakosság kilátástalanságához, sokaknál meneküléshez vezetett, ami kitörési lehetőségként nyilvánult meg a kivándorlásban. A második fejezet az 1880-as években kezdődő, az Északkeleti-Kárpátok vidékén elterülő megyék kivándorlási mozgalmával foglalkozik.

A 19. század végén megindult emigráció bizonyos formában a társadalmi problémákra adott egyfajta válasz erőteljes megnyilvánulásának tekinthető. Zemplén vármegyében különösen nagy mértéket öltő kivándorlás előbb Ung, majd Bereg vármegyére is áttérjedt, s különösen az előbbiben ért el kimagasló mértéket. Ugocsát viszonylag kevesebben hagyták el a külföldre távozók – bár ez a megye nagyságával

és a lakosságának számával is összefüggésbe hozható, míg arányában és számában is a legkevesebb útra kelő Máramaros vármegyéből indult el. A máramarosi emigrációnak azonban volt néhány sajátossága. Különösen erőteljesen indult meg a századforduló éveiben, valamint az úti célja több kivándorlónak nem az USA, hanem a bizonytalanabb gazdasági viszonyokkal rendelkező Brazília volt.

Már korábban is szembetűnő jelenség volt a vidék szegénysége és az ezzel szorosan összefüggésbe hozható kivándorlás, de a millenniumi ünnepségeknek az Északkeleti-Kárpátokban megtartott eseménysorozata irányította a figyelmet közvetlenül a régióra. Az emigráció kezelése az állam részéről egy társadalmi kór erőteljes tünetének a gyógyítási kísérlete volt, s egy újszerű hegyvidéki gazdálkodás kialakítása nem csupán felszínes kezelést jelentett a hegyvidéken élők számára.

A harmadik fejezet a négy északkeleti vármegye – Bereg, Máramaros, Ugocsa és Ung – országgyűlési képviselőinek a kormányhoz benyújtott beadványával foglalkozik, amely javaslatokat tartalmazott a szegénység enyhítése és a térség fejlesztése tekintetében. A beadvány később a hegyvidéki akció gazdasági programjának részben az alapját képezte. A gazdasági program elindításának egyik kezdeményezője volt Firczák Gyula görögkatolikus püspök, aki a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészeit bevonva végig nagy támogatója volt a hegyvidéki akciónak.

A dolgozat negyedik fejezetében Egán Ede munkássága került bemutatásra, aki mint gazdasági szakember a hegyvidéki gazdálkodás részbeni kidolgozója, illetve a külföldi tapasztalatok magyarországi szorgalmazója volt. Tervezete alapján nem egyes területeket, hanem az egész hegyvidéket kívánta szorosan bekapcsolni Magyarország gazdasági vérkeringésébe. Országos viszonylatban a legszegényebbnek tartott Északkeleti-Kárpátok vidéke kiindulópontnak, talán bizonyos mértékig kísérleti alannak, de sikerei alapján egyben mintának is tekinthető a modern hegyvidéki gazdálkodás elterjesztésének folyamata során. A későbbiekben ezt a Földművelésügyi Minisztérium újabb kirendeltségek létesítésével támasztotta alá.

A hegyvidéki lakosság életkörülményeinek megjavítása elsősorban három fő irányvonal mentén történt: a lakosság földhöz juttatása földbérletek által; az állattenyésztés fejlesztése és hitelszövetkezetek létrehozása a gazdasági önállósodás elérése érdekében.

A földek bérbevétele a Schönborn család hitbizományi uradalmából történt a kormány közbenjárására által. Az államkincstár több mint 16 ezer kat. hold földet bérlet az uradalomtól, amit tovább adott albérletbe a helyi kisbirtokosoknak. Ez jelentős mértékben enyhített a gazdálkodók földszükségletén. 1910-ig mintegy 7000 kat. hold földet vásároltak meg a kisbirtokosok. A földek egy része a kirendeltség gondozásában állt, amit többnyire a községek használtak legelőnek szintén bérleti díj fejében. A bérletnek ezt a formáját nevezték bárcázásnak. A havasi legelők bárcázás útján történt hasznosítása a tervszerű és gazdaságos hegyvidéki szarvasmarhatenyésztés megvalósulását jelentette.

Az állam a kirendeltségen keresztül egy olyan közvetítői szerepet vállalt fel az uradalom és a gazdálkodók között, amelyet korábban a helyi kereskedők tettek meg jóval kisebb földterületek esetében, de azok kiadásánál nagyobb bérösszeg fejében. Az állam nem a bérleti díjak bevételeiből számított nagyobb haszonra, hanem a működő gazdaságok termelésétől remélt a vidék egészére tekintve nagyobb bevételi forrást.

Az állatállomány minőségi javítása érdekében fajtiszta állatokat osztottak ki a lakosság között, illetve a legelők kiadásával megszervezték megfelelő takarmányozásukat. Jelentős eredményeket érték el a szarvasmarha-tenyésztésben, amihez hozzájárult a Tirolból behozott állomány elterjesztése.

Az ötödik fejezet a hegyvidéki akció Egán utáni időszakát, 1901-től 1910-ig tartó periódusát tekinti át a munka. Kazy József 1901 végétől, Berzeviczy Zsigmond 1908 őszétől irányította a Földművelésügyi Minisztérium Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltségét. Mindketten méltó utódai voltak Egán Edének, s a hegyvidéki akció egyre jobban kiszélesedett vezetésük alatt. A modern és szakszerű gazdálkodás meghonosítása céljából mintabirtokokat szerveztek, ahol folyamatosan képzésben

vettek részt elsősorban a helyi, gazdálkodni akaró fiatalok. A miniszteri kirendeltség munkásközvetítés révén az alföldi gazdaságokban biztosított munkát, ami által jelentős összeghez jutottak a hegyvidéken élők. A háziipar megszervezése révén 1910-ben már 82 különböző telep működött, ahol a téli tanfolyamokon majd 4000 gazdálkodót foglalkoztattak. A gazdálkodási módszerek modernizálása érdekében gazdasági előadásokat tartottak, gépeket osztottak ki, a jó terméseredmények elérése céljából a gazdákat vetőmaggal látták el.

A hatodik fejezet tárgyalja a hitelszövetkezeti hálózat, az ehhez kapcsolódó áruraktárak és boltok működésének a megszervezését, amit Egán Ede a kirendeltség „leg hathatósabb” tevékenységének nevezett. Olyan különleges, az egyedi viszonyokhoz községenként alkalmazkodó pénzügyi szervezetet tudtak kiépíteni, amely a maga sajátosságaival be tudott illeszkedni az országos rendszerbe. A fejezet első pontja ezért a mezőgazdaság hiteltámogatásainak országos körülményeit tekinti át az adott korszakban. A pénzügyi intézetek az állami támogatás hatására és helyi közreműködéssel a gazdálkodók számára mintegy önszervező intézményekként tevékenykedtek, amelyek révén a kisbirtokosok jobban kihasználták saját lehetőségeiket, illetve az állami segélyek sokkal többet jelentettek részükre, mint egyszerű adomány.

A 20. század első évtizedének végére 82 áruraktár összforgalma megközelítette a 2 millió koronát, a 136 hitelszövetkezet a hegyvidéki lakosság hitel igényeinek a kielégítésére több mint 8 millió korona kölcsönt folyósított.

A Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltség munkájában a gazdasági tevékenység volt a legmeghatározóbb, de a program a tervezet benyújtásától kezdve sokkal összetettebben viszonyult a hegyvidéki lakosság életszínvonalának a megváltoztatásához, mint egyszerű anyagi támogatás vagy a földek bérbeadása. A program kulturális hatásai kevésbé nyilvánultak meg, azonban ilyen irányú törekvések léteztek az akció végrehajtása folyamán. Önmagában a rendezett gazdasági viszonyok egy nyugodtabb és kulturáltabb életet biztosítottak a hegyvidéken. A görögkatolikus egyház lelkeszeinek a részvétele a program

megvalósításában megfelelt annak az elgondolásnak, hogy a végrehajtásban a „helyi intelligenciára” kell támaszkodni. Az egyház képviselői a közösség lelki vezetése mellett gyakorlati irányítást is felvállaltak.

Mindennek ellenére a hegyvidéki akció vallási felekezetektől és nemzetiségi hovatartozástól függetlenül mindenkire kiterjedt, aki a program hatáskörébe tartozott, s ez kivétel nélkül a szegényebb gazdálkodói réteget jelentette. Sőt, az első néhány év után a kirendeltség tevékenységi körét fokozatosan a hegyvidék szomszédságában található síkvidéki községekre és kisbirtokosokra is kiterjesztette.

A 19. század végén és a 20. század elején az Északkeleti-Kárpátokban működő hegyvidéki akció egyrészt a szegénység elleni küzdelemben az élet számos területére kiható állami segélyprogramot jelentett, másrészt felismerve a hegyvidéki gazdálkodás értékeit, országos szempontból a Kárpátok vidékének eredményesebb gazdasági hasznosítását tette lehetővé.

IV. Az értekezés tárgyában megjelent publikációk

**DEBRECENI
EGYETEM**

**DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR**

H-4002 Debrecen, Egyetem tér 1, Pf.: 400
Tel.: 52/410-443, e-mail: publikaciok@lib.unideb.hu

Nyilvántartási szám: DEENK/327/2017.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Braun László
Neptun kód: IEMRH5
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvek (1)

1. **Braun, L.:** Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898-1910 között. PoliPrint Kft., Ungvár, 108 p., 2011. (Rákóczi-füzetek ; 85.) ISBN: 9789662595109

Magyar nyelvű könyvrészek (1)

2. **Braun, L.:** Az 1879. évi erdőtörvény hatása az Északkeleti-Kárpátok lakosságára.
In: Határtalan párbeszéd : [elektronikus dokumentum] : Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma 2014. évi PhD-konferenciájának tanulmányaiból : Szeged, 2014. március 1. / Bajtalan Hunor, Bakó Edit, Bencsik Orsolya, Braun László, Demjén Izabella, Farkas Wellmann Endre, Hegedűs Norbert, Horváth Attila, Illés Attila, Kiss Tímea, Kovács Áron, Máté Orsolya, Őszi Brigitta, Paládi Viktória, Palcsó Attila, Patócs László, Sikó Beáta, Tódor Imre, Tóth Lilla, Vrábel Tünde ; szerk. Novák Anikó, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 215-226, 2014. ISBN: 9786155389283

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (3)

3. **Braun, L.:** Az amerikai kivándorlás és Firczak Gyula szerepvállalása a Hegyvidéki akcióban.
Acta Acad. Beregsasien. 12 (2), 21-29, 2013. ISSN: 2310-1954.
4. **Braun, L.:** Kivándorlás vidékünkéről a XIX-XX. század fordulóján.
Acta Hungarica. 18, 303-314, 2007. ISSN: 9013-8104.
5. **Braun, L.:** Adalékok az 1880-1914 közötti Ung megyei kivándorláshoz.
Acta Hungarica. 15, 100-111, 2004. ISSN: 9013-8104.

További közlemények

Magyar nyelvű közlemények hazai folyóiratban (1)

6. **Braun, L.:** A hegyvidéki akció első évei Egán Ede irányítása alatt.
Új nézőpont. 4 (2), 105-132, 2017. ISSN: 2064-7042.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2017.10.13.

Megjelenés alatt:

1. **Braun, L.:** Firczák Gyula részvétele a hegyvidéki és az amerikai akcióban. A hegyvidéki akció kezdete és a görögkatolikus egyház támogató tevékenysége. In: Collectanae Athanasia. „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez. Nyíregyháza, 2018.

Konferencia előadások:

1. **Braun, L.:** Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében. Fiatal kárpátaljai magyar kutatók 4. konferenciája. Beregszász, 2006. október 28.
2. **Braun, L.:** A mezőgazdaság változása és a modern hegyvidéki gazdálkodás kiépítésének kísérlete. Indivisibiliter ac Inseparabiliter. Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul. Tudományos konferencia a kiegyezés 150. évfordulója alkalmából. Beregszász, 2017. november 16.